

Rasmussen, T. H. (1997). Kroppens filosof - Maurice Merleau-Ponty. (Idræt som middel) *Idræt*. Årg. 62, nr. 3.

Denne publikation stammer fra www.livsverden.dk - hjemstedet for:

Forum for eksistentiel fænomenologi

Et tværdisciplinært netværk af praktikere og forskere, som anvender eksistentiel-fænomenologiske grundlagstanker og perspektiver i deres arbejde.

Husk at angive korrekt kildehenvisning ved referering til denne artikel. Den korrekte reference fremgår øverst på denne side.

Læs mere om Forum for eksistentiel fænomenologi
og download flere artikler på
www.livsverden.dk

English version:

This publication is downloaded from www.livsverden.dk – the home page of

The Society for existential phenomenology

A Danish cross disciplinary society of practitioners and researchers who make use of existential phenomenological theory and perspectives in their work.

For more information and downloadable articles visit
www.livsverden.dk

Kroppens filosof - Maurice Merleau-Ponty

AF TORBEN HANGAARD RASMUSSEN

Den franske filosof Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) skrev sine vigtigste værker i 40'erne og 50'erne og var anerkendt i sin samtid i en mindre kreds af filosoffer, men har først fået sit gennembrud til et større publikum i de sidste 10-20 år, hvor der har været en voksende international opmærksomhed om hans tænkning.

I 1994 udkom 1. del af Merleau-Pontys hovedværk »Perceptionens fænomenologi« på dansk (Merleau-Ponty 1994). Det vidner om, at der en stigende interesse for Merleau-Pontys tænkning, når et dansk forlag oversætter dele af dette centrale værk, som er skrevet i et elegant og formbevidst sprog.

Dualismen

Merleau-Pontys filosofiske værker kredser alle om kroppen og den sanssemæssige erfaring og bryder med en lang europæisk tanketradition, der siden Platon har set med skepsis på kroppen og sansernes plighed for at skabe sand erkendelse af verden. Kroppen er forgængelig og hjemfalden til sygdom og død. Man kan kort sagt ikke stole på den sanssemæssige erfaring, mens tanken derimod er ren og tilhører idéernes evige verden.

Merleau-Ponty kritiserer især den filosofiske dualisme, der i nyere tid kædes sammen med Descartes og rationalismens fremmarch i det 17. århundrede. Descartes løsriver tanken (Jeg tænker, altså er jeg) fra kroppen, der først og fremmest er kendetegnet ved størrelse, vægt, reflekser, bevægelse med mere. Kroppen er alene fysisk og mekanisk i sin fremtoning, mens bevidstheden eller tanken hører hjemme i en kropsløs verden. Dermed kløves det moderne menneske i to uforenelige halvdele, der undertiden ligefrem ligger i strid med hinanden. Der er på den ene side en fysisk verden, som har udstrækning, form, hårdhed, grovhed, blødhed med mere. Den opfattes og sanses af min krop (øjne, ører, hænder og fødder), og der er på den anden side bevidsthedsmæssige fænomener, som kun kendes i skikkelse af tanker, følelser, impulser, forbigående stemninger med mere. Kun vagt lader de sig opfatte af sanserne, og de kan ikke måles.

En iøjnefaldende konsekvens af Descartes' tænkning er bl.a. en udbredt filosofisk mistro til kroppen, fordi sanserne synes at bedrage os. De giver ikke til-

strækkelig sikkerhed for, at verden vitterlig er, som den er. Rationalismen reducerer mennesket til at være en tilskuer, der først betragter verden på afstand for dernæst at gribe ind i den. Blikket på verden bliver analyserende og videnskabeligt kontrollerende, og verden fødes i det øjeblik, at den er genstand for min tankevirksomhed. Dualismen splitter verden op i sjæl og legeme og giver næring til en mængde forestillinger, som den dag i dag farver vores syn på den menneskelige krop.

Det udmønter sig i, at vi har for vane at omtale kroppen som noget, vi har eller bruger i bestemte situationer. Vi er ikke vores krop. Nej, vi besidder den, hvis den ellers vil lystre vores eller andres råd. Den er tilsyneladende et rimeligt føjeligt instrument, som kan kontrolleres af viljen og perfektioneres ved hjælp af øvelse. Det sidste punkt kommer frem i de tilbagevendende sundhedsbølger, der lægger vægt på en smuk og veltrænet krop, og professionel topidræt er ligeledes optaget af at fuldkommengøre kroppen til det yderste. Den veltrimmede idrætskrop, der yder det maksimale, er hyppigt fremtrædende i medie billedet. Her tilbyder den sig som et mere eller mindre opnåeligt forbillede. Det er en krop rensat for tvetydighed. Den ånder ikke af levend liv, men skal helst være problemfri og perfekt i sin udstråling og fungere efter principper, der i sidste

Torben Hangaard Rasmussen er pædagog og forfatter. Tilknyttet NCFL i Halmstad, hvor han arbejder med et projekt om »Legens fænomenologi«.

... det er
kroppen, der
gestikulerer,
peger, taler,
udtrykker
tanker,
bryder
sammen i
gråd,
smiler...

il y æ du sens

ende kan videnskabeligt efterprøves. I reklamernes verden forekommer kroppen undertiden helt abstrakt, nærmest uden for tid og rum.

Kroppen som udtryk

Kroppen er ikke blot en fysiologisk organisme, der kan formes efter forgodtbefindende eller er skueplads for bestemte mere eller mindre diffuse følelser. I sin umiddelbare fremtræden er den et menings- og betydningsskabende udtryk. Kroppen kan langt mere, end Descartes forestillede sig, idet den til stadighed overskrider sig selv som fysiologisk mekanisme. Det er jo helt tydeligt, at kroppen lige fra den første tid, den er sat til at eksistere i verden, er umiddelbart udtryksfuld i sin fremtoning og i stadig dialog med andre kroppe. Se blot på det lille barn, der for første gang smiler til forældrene. Kroppen er i færd med at bygge bro til verden.

Det er kroppen, der gestikulerer, peger, taler, udtrykker tanker, bryder sammen i gråd, smiler. Et blik kan gøre ondt og ramme én dybt eller virke anerkendende, så man føler sig hjemme i sin krop. Et smil kan sætte kroppen i brand eller få os til at rødme. En lugt kan åbne en erindringsverden af glemte barndoms minder. Et kunstværk kan få kroppen til at svinge. Kroppen vil aldrig i Descartes' ånd kunne reduceres til en fysiologisk mekanisme, der udelukkende adlyder bestemte biologiske love. Ganske vist kan jeg blive syg og kroppen forvandle sig til en tung masse, som kræver kyndig behandling af en læge. Selvom det er muligt at »se sig selv udefra« og forholde sig medicinsk og tankemæssigt til den syge krop, er der alligevel et grænseområde, der er vanskeligt at nå og sprogliggøre.

Det er netop i dette sansemæssige felt, som jeg deler med alle andre, at kroppen til stadighed gør erfaringer, finder fodfæste og får verden til at manifestere sig selv i en meningsfuld form. Merleau-Pontys tænkning går i retning af at rehabiliteere den sansemæssige erfaring og give den fornyet filosofisk status. Og det er måske ikke så dårligt i en tid, der nærer heftige drømme om at adskille tanken fra kroppen og genskabe den som kunstig intelligens i computeren.

Tænkning i adskillelser

Den dualistiske tænkemåde har dybe rødder i den vesterlandske selvforståelse. Den er vanskelig at springe over og har nedlagt sporene for, i hvilken retning tanken kan bane sig vej. Rammerne eller mulighederne er sat på forhånd, således at et bestemt »verdensbillede« synes at aftegne sig. Det la-

der sig tilsyneladende ikke betvivle, at der er et »her« og et »der«. Uden for min krops grænser er en selvstændigt eksisterende verden. Jeg kan selv se et mindre udsnit af den med mine øjne, når jeg i dette øjeblik fæstner mit blik på træet i haven.

Jeg kan dog også vælge at rejse mig fra min stol og gå ud i haven og røre ved træet og mærke dets ru overflade strømme ind i mig. På samme tid synes jeg dog også at være i nærkontakt med en subjektiv virkelighed et eller andet sted inde bag mine øjne. En verden, der forekommer at være min egen, og som ingen andre har adgang til. Det er min privilegerede udkigspost, hvorfra jeg vælger at lade blikket zoome ind på verden og gøre den til genstand for tankemæssige overvejelser. Merleau-Pontys filosofi om kroppen er et forsøg på at forlade den form for tænkning, der tænker i adskillelser mellem her og der, indre og ydre, subjekt og objekt, mig og dig. Kroppen betragtes hverken som en fysiologisk organisme, hvorigennem der udspiller sig bestemte processer eller som et sansende objekt, der er underlagt en bestemmende tankevirksomhed.

Kroppen har en betydningsskabende magt (Merleau-Ponty kalder det en »naturlig symbolik«) til at overskride sig selv som blot og bar fysiologisk størrelse. Den er et udtryk, der er under forvandling til en tanke. Den rejser sig op midt i verden for i én og samme akt at gøre den og sig selv synlig, følelig og meningsfuld. Kroppen er en del af verden, samtidig med at den åbenbarer den. Det er i virkeligheden ikke tanken, men kroppen der er grundlaget for visheden om, at verden er til. Hvordan skulle bevidstheden kunne røre ved verden?

Kroppen føler og bevæger sig frem på en anonym måde, der er fælles for alle mennesker. Den fortolker sig selv og forstår sig på andre uden nødvendigvis at skulle søge hjælp hos en overordnet styrecentral, der sædvanligvis kaldes tænkning, forestilling, fantasi, opmærksomhed, ræsonnement, osv. Kroppen er i sin umiddelbare tilsynekomst en levet og erfaret helhed. Det er ikke muligt at adskille den fra verden og splitte den op i isolerede delelementer, der gensidigt påvirker hinanden og dernæst stykke dem sammen til en sammenhængende enhed. Man behøver blot at betragte et barn for at se, hvordan kroppen helt ud i fingerspidserne er meningsfuldt til stede i situationen og har sin egen sansemæssige logik, der ikke kan indfanges ved hjælp af den gængse skelnen mellem sjæl og legeme. Hænderne tænker, når det lille barn udforsker verden.

hvis jeg
lader min
hånd glide
hen over en
bold, rører
den ikke
blot ved
noget
rundt og
velformet.

Den bliver
også berørt
- af bolden

Kroppens tvetydighed

Merleau-Pontys filosofi sprænger de dualistiske forståelsesrammer og plæderer i stedet for en tvetydighed, der på én gang både gør kroppen til subjekt og objekt. I det skjulte udøver kroppen en form for selvrefleksion. Det viser sig i den mest elementære form for sansning. Hvis jeg lader min hånd glide hen over en bold, rører den ikke blot ved noget rundt og velformet. Den bliver også berørt - af bolden. Hånden er ikke et udvortes instrument, som bevidstheden benytter sig af. Hånden er i dette tilfælde på én gang både et reflekterende subjekt, der aktivt rører ved noget, og et passivt objekt, der bliver berørt.

Hvis jeg i næste øjeblik kaster bolden væk og presser mine to hænder sammen, vil den ene hånd berøre den anden for måske i næste omgang at vende bevægelsen om, således at det er vanskeligt at afgøre, hvilken hånd der er den aktivt berørende. På det mest elementære plan eksisterer kroppen i et tvetydigt spændingsfelt, hvor den både kan mærkes og ses udefra af sig selv og andre. På samme tid er kroppen den afgørende instans, der lige herfra ser, mærker og får verden til at blive til. Den er den absolutte forudsætning for, at jeg er forankret i verden og kan bevæge mig rundt i den og skabe mulighed for at forandre den. Krop, motorik, gestik, sprøg og tanke er hvirvlet ind i hinanden.

Menneskets gådefuldhed ligger ikke gemt i, at det både er sjæl og legeme. Det er snarere kroppens mærkelige dobbelthed, der springer i øjnene, idet den på samme tid både er seende og synlig for sig selv. I det øjeblik at mit blik atter indfanges af bolden, der for et øjeblik siden blev kastet væk, ser jeg stadig ud af øjenkrogen konturerne af min egen krop. Den er og bliver en nødvendig del af det panorama, som jeg ser, samtidig med at den også er det allermest intime sted, det absolutte her, hvorfra verden bliver synlig. Det mærkelige ved menneskekroppen er, at den både er rodfæstet i naturen og på samme tid overskrider denne og skaber kultur.

Kroppens tvetydighed viser sig ligeledes ved, at de enkelte sanser kommunikerer med hinanden. Det vil sige, at den sansemæssige erfaring ikke består af selvstændige billeder, lyde, følelser, lugte og smagsoplevelser, der gensidigt påvirker hinanden og er forbundet i elementære årsagskæder. Sanserne overskrider og udtrykker hinanden, således at lyd allerede er på vej til at blive til farve eller omvendt (jvf. udtrykket lydmaleri), og følesansen kan være et slags underlag for synssansen, når jeg glipper med øjnene og mærker, at sneen gør ondt.

Tvetydigheden manifesterer sig også i seksualiteten, der ikke blot udtrykker det rene erotiske begreb. Hele den menneskelige eksistens spiller med i »den seksuelle udstråling«: »På samme måde kan seksualiteten uden at være genstand for en udtrykkelig bevidsthedsakt motivere mine foretrukne oplevelsesformer. Opfattet på denne måde, dvs. som flertydig atmosfære, strækker seksualiteten sig ud over hele livet. Det tvetydige er med andre ord et væsenstræk ved menneskets eksistens, og alt, hvad vi lever eller tænker, har altid flere meninger«... »Der er osmose mellem seksualiteten og eksistensen, dvs. at eksistensen strømmer ud i seksualiteten, og seksualiteten omvendt strømmer ud i eksistensen, således at det for en given beslutning eller handling er umuligt at angive den seksuelle motivations andel og andre motivationers andel, umuligt at karakterisere en beslutning eller en akt som »seksuel« eller »ikke seksuel«. (Merleau-Ponty 1994 s. 133)

Kroppen skaber mening

Merleau-Pontys bøger - især »Perceptionens fænomenologi« og det posthumt udkomne værk »Det synlige og det usynlige« - består af det ene lange afsnit efter det andet. Læseren præsenteres ikke for et færdigt, logisk opbygget tankesystem, der fremlægges led for led. Teksten er til tider én lang tankestrøm, hvor idéerne fødes og udvikles, samtidig med at de formuleres. Skrivestilen er et mønstergyldigt billede på Merleau-Pontys filosofiske hovedtanke: Mennesket er ikke et færdigformet væsen. Det er både dyr og engel, krop og sjæl er ikke adskilte substanser, men viklet eller filtret ind i hinanden i et stadig drama. Mennesket magter til stadighed at overskride sig selv, at skabe nye betydninger, og det pulserende centrum, hvorfra forvandlingen og skabelsen finder sted, er kroppen, vel at mærke den levende og betydningssskabende krop.

Merleau-Pontys filosofi kredser om de kropslige erfaringer, der binder mennesket sammen med verden. Kroppen er allerede vævet sammen med verden og indgår i et system af næsten organiske forbindelser, der sikrer, at min verden er meningsfuldt struktureret og ikke falder fra hinanden i meningsløse småstumper. Overalt og allevegne er der mening, som Merleau-Ponty ynder at udtrykke det: »Il y a du sens«. •

Litteratur

Hangaard Rasmussen, T. (1996) *Kroppens filosof - Maurice Merleau-Ponty*. Brøndby: Semi-forlaget
Merleau-Ponty, M. (1994) *Kroppens fænomenologi*. København: Det lille Forlag